

Joan Fuster

De viva veu
Entrevistes
(1952-1992)

Pròleg
d'Enric Sòria

Tria i introducció
d'Isidre Crespo

editorial afers
institució alfons el magnànim
Catarroja – València
2022

Director de la col·lecció
Vicent Olmos

*Aquest llibre no podrà ser reproduït, ni totalment ni parcialment,
sense el permís escrit de l'editor. Tots els drets reservats.
Dirigiu-vos a CEDRO (www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar
o escanejar fragments d'aquesta obra*

primera edició: Editorial Afers, octubre 2003
col·lecció «Els llibres del contemporani»
segona edició corregida i ampliada: juny 2022
col·lecció «Personatges»

© de les entrevistes: els autors

L'editorial no ha pogut contactar amb l'autor
d'alguna de les entrevistes o, en el seu cas, amb els hereus.
No obstant això, reconeix els seus drets de reproducció
de la seua entrevista

© del pròleg: Enric Sòria i Parra

© de les introduccions: Isidre Crespo i Redondo

© d'aquesta edició: Editorial Afers,
i Institució Alfons el Magnànim, 2022

Editorial Afers

apartat de correus 267 / 46470 Catarroja (País Valencià)
www.editorialafers.cat / editorialafers.blogspot.com.es
afers@editorialafers.cat / [@editorialafers](https://twitter.com/editorialafers)

Institució Alfons el Magnànim-CVEI
carrer Corona, 36 / 46003 València (País Valencià)
alfonselmagnanim.net / contacte@alfonselmagnanim.com
[@Inst_Magnanim](https://twitter.com/Inst_Magnanim)

índex onomàstic: Vicent Raga i Vicent Olmos

disseny de la col·lecció: Rosa Muñoz

disseny de la coberta: Aranda & Rosselló

composició i maquetació: Miquel Rosselló

fotografies: © Montserrat Manent

imprès: La Imprenta CG

Paterna (País Valencià)

ISBN: 978-84-18618-28-4 (Editorial Afers)

ISBN: 978-84-7822-937-6 (Institució Alfons el Magnànim)

dipòsit legal: V-1580-2022

imprès al País Valencià – Unió Europea
printed in Valencian Country – European Union

D'un escèptic en un país de fervorosos

S'ha dit que Joan Fuster desconfiava de les entrevistes, i dels entrevistadors, i que procurava evitar-les i evitar-nos. No li faltaven motius. El de l'entrevista és un gènere espinós. No solament perquè l'entrevistador, per regla general, entén el que vol entendre i, en les declaracions que se li fan, sol buscar més la notícia que els matisos. L'entrevista, fins i tot amb la millor de les intencions, es presta a l'equívoc. Simula la conversa, però en realitat és un interrogatori. Pot tenir, quan es produeix, la lleugeresa i la desimboltura de la paraula oral, però es publica en lletra impresa, o s'esventa per la ràdio o la televisió, i el que tenia una aparença de comentari privat es converteix en discurs públic. Joan Fuster distingia estrictament eixos dos àmbits, el privat i el públic, i era un cultivador exigent de la paraula escrita, un recercador constant, quasi obsessiu, de la claredat i la precisió. Devia considerar l'entrevista, aquest gènere híbrid, amb justificada malfiança. Al llarg d'aquest llibre hi expressa les seues reticències més d'una vegada. Els entrevistadors així ho van consignar.

Podríem pensar, doncs, que es va sotmetre poques vegades a eixes ordalies. Les dimensions mateixes del volum que tenen a les mans provenen que això no és cert. I no podia ser d'una altra manera. Fuster va ser un escriptor en actiu durant quasi cinquanta anys. Va ser, a més, un escriptor famós, un intel·lectual polèmic, un personatge discutit que va despertar molt d'interès, bastants devocions i alguns odis. Tot i que insistia a dir que la seua vida era grisa i rutinària, Fuster es va moure prou amunt i avall durant molts anys, va intervenir

en molts actes públics, va rebre molts homenatges, alguns de multitudinaris, i va patir dos atemptats. Fet i fet, no va passar gens desapercebut. D'altra banda, no era un home que tendria a rebutjar les ocasions de dir la seua, d'explicar-se i fer-se entendre, de dissipar malentesos o suggerir possibilitats. El mateix ofici que havia triat, el d'intel·lectual públic, compromès amb un temps i un lloc, l'impel·lia a participar en eixe joc esvarós, però també informatiu, de l'entrevista. Al capdavant, no deixava de ser una ocasió d'expressar les seues idees, de precisar, d'insinuar i d'aclarir. Potser amb resignació, s'hi va sotmetre. I ho va fer sense inhibicions. D'una manera plena. El Fuster de les entrevistes potser ens resulta una mica més pròxim que el dels seus llibres, més humà, més íntim —de vegades pot vorejar la confiança—; sovint és un Fuster casolà, en bata i sabatilles, que fuma o es pren un whisky mentre es pensa la resposta. Més pròxim sí, però no inferior ni diferent al dels seus llibres. La resposta, quan arribava, solia ser tan calculada, enginyosa i incisiva com qualsevol peça de prosa fusteriana. Si de cas amb l'encant afegit d'una mica de dring conversacional i prou. Oralment o per escrit, Fuster sempre procurà dir ni més ni menys que el que pensava, fins i tot a risc de semblar impertinent a molta gent. Com ell mateix va afirmar a Lluís Busquets i Grabulosa: «A mi em van parir impertinent, i impertinent sóc, no puc evitar-ho.»

Potser convindrà, per a il·lustrar quins podien ser l'escenografia i el desenvolupament d'una entrevista amb Fuster, i qui sap si també per a desfer algun tòpic, que rechte ací la meua experiència com a entrevistador seu. Només el vaig entrevistar una vegada, molt poc abans que ell morira (però això, llavors, no ho podíem ni tan sols sospitar). Han passat deu anys i segurament alguns detalls se m'han tornat borrosos. Amb tot, hi ha ocasions que no es poden oblidar per molt de temps que passe —jo admirava i admire l'obra i la persona de Fuster— i aquella en va ser una.

El 1992 feia trenta anys de la publicació de *Nosaltres, els valencians* i, amb aquest motiu, s'havien preparat una sèrie d'actes commemoratius, una part dels quals acabaren sent pòstums. A començament d'any, Josep Gregori, l'editor de Bromera, va voler que li dedicàrem un número monogràfic de la revista *L'illa*, que consistiria en una entrevista molt extensa.

Fuster s'hi va mostrar d'acord. Ell i jo no havíem parlat gaires vegades. Només en una ocasió havíem sostingut una conversa d'hores, molt intensa, parlant de tot fins a les tantes. Amb tot, sabia que Fuster m'apreciava. La cordialitat entre els interlocutors és un factor convenient en una entrevista llarga, perquè llima el que té d'interrogatori artificios. Potser assuaveix l'exigència del to, però pot permetre un major aprofundiment.

Vam anar a sa casa Heike van Lawick (amb qui Fuster tenia bona amistat) i jo el dia previst. Ella no havia d'intervenir en l'entrevista, però va voler assistir-hi. Era una vesprada freda de molta pluja. Feia fosc quan vam arribar a Sueca i els carrers estaven solitaris. Fuster ens va rebre, com de costum, en batí i sabatilles en aquella casa desarranjada, llauradora, ampla i folrada de llibres del carrer de sant Josep. Fuster va seure en una butaca justa. Darrere hi havia un llum i al costat, crec, una tauleta minúscula, que sostenia un cendrer. Hi havia llibres apilats per totes bandes al voltant del seient. El nostre amfitrió estava de bon humor. Ens va ensenyar què estava llegint abans que arribàrem: les obres teològiques de monsenyor Roca Cabanellas, un mallorquí que havia sigut arquebisbe de València. En efecte, tenia els volums, grossos, solemnes, just davall dels peus. Va dir que l'entretenien molt. La sala era àmplia i quasi despoblada de mobles. Tant que només un lector empedreït s'hi hauria pogut sentir a gust. Però ho estàvem.

Entretant, Josep Gregori hi havia arribat també; li va recordar que es tractava d'una entrevista per a un número d'homenatge, van parlar una mica d'edicions i va constatar que tot estava en ordre. Vam establir les regles del joc. Fuster digué que no calia que li enviàrem l'entrevista abans de publicar-la. Que se'n fiava. Només va suggerir, amb una llambregada sorneguera, que procuràrem no fer-li dir massa disbarats. Així i tot, vam insistir que li l'enviaríem. I així ho vam fer. Fuster només va retocar algun nom propi mal transcrit i crec que també completà alguna frase, deixada en blanc, que la cinta no havia enregistrat bé. Després, Gregori se'n va anar.

S'ha dit en alguna ocasió que Fuster tenia fòbia a les gravadores i que no consentia que enregistraren les seues entrevistes en cinta. Jo havia sentit aquest rumor i li vaig comentar que, durant una entrevista, m'estime molt més prestar atenció al que em diuen mentre maquine noves preguntes que perdre el

temps prenent notetes celèriques que després no sabré desxifrar. No és solament una qüestió de comoditat. La cinta, si s'ha gravat correctament, és un recurs mnemotècnic infal·lible. No hi va presentar la més mínima objecció. Li vaig plantar la gravadora davall del nas i és cert que va llançar-li un mirada furtiva d'una desconfiança insondable, però no va fer cap comentari. Ni tan sols va grunyar. La vaig posar en marxa, tot parlant de qualsevol cosa, i ell es relaxà. Després d'una mica de conversa, vam començar amb les preguntes i les contestacions. Va aprofitar la pausa deguda a un canvi de cinta per a anar a la cuina a preparar-se un gin tònic prou rebaixat. Ens va assegurar, amb ironia còmplice, que havia deixat el whisky perquè el seu metge li havia prohibit l'alcohol. Cortesament, ens demanà si volíem res. Es va prendre el gin tònic a glops curts, amb fruïció manifesta. L'ambient era molt còmode.

Jo m'havia endut dues cintes d'una hora. Sempre m'ha agradat més que en sobre que no que en falte. Al llarg d'una entrevista pot haver-hi vacil·lacions, repeticions i rectificacions, meandres, temptejos en fals i camins que no porten enlloc. Poden succeir moltes coses. Hi ha gent que només contesta monosíl·labs fins a la tercera copa. De vegades s'arriba a una bona resposta (o a una pregunta ben perfilada) a través d'una escala tortuosa, plena d'esglaons intermedis que és millor no traslladar al paper. Només cal ser honrat i no tergiversar les paraules de l'entrevistat, ni el sentit amb què han sigut pronunciades. Però s'han de tornar llegibles, intel·ligibles per al lector anònim. L'entrevista com a tal és un producte al qual es dóna forma en el procés de la transcripció, de l'escriptura. No va ser així en el cas de Fuster, o no gaire. Vaig gravar, aproximadament, una hora i mitja de conversa, i no vaig poder transcriure-la sencera perquè, senzillament, no hauria cabut. Però les poques parts eliminades —menys d'una tercera part— no haurien desdit gens al costat de les altres. No hi va haver meandres, ni vacil·lacions, ni dubtes. Fuster captava la intenció de cada pregunta immediatament i no fugia d'estudi. Només em va haver de recordar, en un moment, que *L'illa* era una revista de llibres i que ell no tenia intenció de parlar de política. En efecte, aquest era el tracte. En algunes ocasions, poques, tardava una mica a contestar. Fumava i reflexionava durant un moment; en d'altres, s'engrescava en la conversa,

ràpid, sense hesitacions, com una fletxa. Tant en uns casos com en els altres, les respostes arribaven fluides, matisades, amb una claredat i una detallada precisió que la parla espontània rarament consent. Fuster parlava amb una gran vivacitat i, al mateix temps, el seu discurs tenia una estructuració interna sense fissures. Fins i tot quan recordava, l'acumulació d'anècdotes no li feia perdre mai el fil de l'argument. Tampoc no abandonava el to relaxat de la conversa. Hi havia les modulacions iròniques de la veu, els gestos, les mirades còmplies o admonitòries, les celles genuflexes, els «Home!» i els «Cristo!», que encetaven o puntuaven el discurs; la mica de teatre amb què Fuster es complaïa a subratllar, o a relativitzar, les seues paraules.

Vam començar parlant, ho havíem de fer, de *Nosaltres, els valencians*, que era el llibre celebrat per l'efemèride, de com l'havia escrit i de les repercussions que havia tingut; després, de la seua vida; de la literatura i l'assaig; de la llengua, la història i el país; de l'humanisme; del present i el probable futur de tot plegat. Quan l'entrevista va acabar, continuàrem xerrant una estona. Finalment, ens va acompanyar a la porta. Continuava plovent. Ens vam acomiadar i ens va dir que tornàrem quan fera més bon temps. En aquell moment, i durant el viatge de retorn a València, jo tenia una estranya sensació de plenitud, quasi eufòrica. No ens vam tornar a veure.

Una entrevista amb Joan Fuster podia ser això: una lliçó per a qui l'entrevistava. De saviesa i també d'humanitat. Crec que aquest que ara tenen a les mans és un gran llibre, un dels que més es pot acostar a mostrar-nos un Fuster en cos i ànima. *De viva veu. Entrevistes (1952-1992)* és una recopilació tan exhaustiva com s'ha pogut de totes les entrevistes que li van fer al llarg del temps en la premsa, la ràdio i la televisió. És fruit d'un intens i prolongat escorcoll a les hemeroteques i n'inclou una seixantena, de les més diverses mides, des de l'any 52 fins a molt poc abans de la mort de l'escriptor. Coneixent la primmirada erudició d'Isidre Crespo i la seua capacitat de treball, poques se'n deuen haver escapat. Només s'hi han exclòs aquelles entrevistes extenses i continuades al llarg de diverses sessions que van constituir un llibre propi, i que ja tenen el seu lloc a les prestatgeries, com les d'Antoni Mollà, *Converses inacabades*, i de Júlia Blasco, *Converses filosòfiques*, ambdues excel·lents.

Quaranta anys de preguntes i de contestacions donen molt de si. Podem apreciar-hi quin era el pensament de Fuster sobre una gran varietat de temes, i també la seua evolució, des d'un Fuster jove més literat i cautelós —en part a causa de la censura, i de l'ambient mateix, i en part perquè, de jove, la seua propensió cap al debat polític era menor— fins al Fuster madur, capficat pel seu país i pels vaivens celèrics i embullats de la política concreta, que de vegades l'afonaven en la perplexitat. Assistim a la gradual ensulsiada de les il·lusions que havia posat en l'evolució històrica del país (havia somiat, amb ingenuïtat assumida, «en una revolució que no trencara la porcellana») durant els últims anys del franquisme i la primera transició; a l'amargor pel triomf d'una dreta intoxicadora, brutal i exasperada en la batalla dels símbols i al carrer; al cansament i al desencant; a la confessió de l'estranyesa davant d'un món que se li anava fent aliè, però també al manteniment d'una esperança incòlume, en la gent del seu país, en primer lloc, i en l'ésser humà en general. Tot i que les complicades circumstàncies concretes del seu temps i el seu lloc obsediren cada vegada més el pensament de Fuster, aquest no deixà de projectar-se mai en el món, com no deixà d'interessar-se, i d'inquietar-se, per l'evolució de les més diverses literatures o pels canvis dràstics que es produïren en els afers internacionals durant els últims anys que va viure. Aquestes entrevistes són testimoni feiaent que la seua curiositat, com la seua cultura, fou sempre universal.

Finalment, en el joc de les preguntes i respostes, aquest llibre ens permet entreveure, en la mesura que això és mai possible, qui era Fuster com a persona; quina havia sigut la seua biografia i quins els seus costums, gustos, esperances i projectes. No és el menor dels seus atractius. En llegir-lo, és difícil no sentir simpatia per la veu que ací ens parla, ens fa broma, a voltes ens provoca, s'irrita o es confessa.

Fuster fou un gran conversador: ràpid, precís, irònic, sovint demolidor. La seua tertúlia dels dilluns amb els amics o les que mantenia fins a la matinada amb la gent que anava a visitar-lo a Sueca, són famoses. En Fuster, fins i tot en el més doctoral dels seus treballs històrics, hi ha sempre una rara simbiosi entre parla i prosa, com una naturalitat col·loquial de l'escriptura. La recíproca era igualment certa. Si la

seua escriptura manté sempre alguna cosa de la proximitat dialogant, persuasiva, de la paraula pronunciada, el Fuster oral conservava també molta de la destresa i l'enginy incisiu de l'escriptor professional. Això, qui no ho va conèixer, ho va perdre. Com diu el vell adagi, *verba volant, scripta manent*; la paraula viva és intrínsecament evanescent. Només perdura fixada en text, i amb un text no es pot conversar. El Fuster oral, el gran esgrimista immediat del diví i de l'humà ha desaparegut, però en aquestes entrevistes perviu, d'alguna manera, un eco del que fou. Els qui no l'hagen conegut, se sorprendran de la precisió, la matisada exactitud —sovint amb citacions, exemples i dades— i la claredat de les respostes. Pel que fa a mi, puc dir que la transcripció de la seua entrevista va ser la que menys em va costar de corregir, a l'hora de resoldre els habituals anacoluts, vacil·lacions, vaguetats o frases mal lligades, tan comuns en la llengua parlada, de totes les que he hagut de fer al llarg del temps. I n'he fet moltes. La majoria de les vegades, les paraules de Fuster podien passar de la boca a la impremta sense més mediacions.

És clar que la transcripció d'un diàleg, per exacta que siga, té limitacions òbvies. S'ha esvaït el joc de les entonacions i els gestos, les mirades astutes, sornegueres, incrèdules, les pauses i les complicitats. Tot això, que de vegades deia més que les paraules, és irrecuperable. És evident també que una entrevista no pot tenir mai la gràcia desimbolta d'una conversa lliure —ell era ben conscient que tot el que diguera seria publicat, i a estones en feia broma—, però algunes, moltes, d'elles han sabut mantenir-ne l'essència, l'impuls mateix del diàleg viu. I això ja és molt. Almenys, jo he reconegut la seua veu —les seues inflexions, els «Cristo», les alçades de celles i arrufades de nas, el breu moment de reflexió, com si fera punteria, abans de disparar— en moltes d'aquestes pàgines. Sí, en la mesura que la lletra impresa pot reproduir-ho, Fuster parlava així.

Entre els entrevistadors hi ha el bo i millor dels periodistes i escriptors de tota una època. Entre els més coneguts, trobem gent com Vicent Ventura, Baltasar Porcel, Antonio Figueruelo, Joan Pérez Benlloch, Juan Pedro Quiñonero, Valerià Miralles, Montserrat Roig, Antonio Beneyto, Amadeu Fabregat, Jaime Millás, Manuel Muñoz, Lluís Busquets, Emili Marín, Vicent Cardona, Lluís Alpera, Vicent Martí, Miquel Alberola, Ignasi

Mora, Vicent Partal, Antoni Serra, Vicent Sanchis, Raimon i Antoni Mollà. És una nòmina impressionant. Hi ha entrevistes llargues i curtes, profundes i de tràmit, amistoses i distants. N'hi ha de sorprenents, com la que va aparèixer en la revista *El pensamiento navarro* el 1966, i n'hi ha de delicioses, com la que li van fer els alumnes d'EGB de l'escola de Riola el 1982, on entendreix de veure amb quina bonhomia i senzillesa Fuster explica els seus punts de vista als seus joveníssims entrevistadors. En Fuster, darrere del polemista irreverent hi havia també un pedagog sensible i molt honest.

Si haguera de triar entre les entrevistes d'aquest llibre, m'ho posaria a mi mateix difícil. En destacaré, de tota manera, unes quantes: les dues de Baltasar Porcel i de Vicent Martí, i les de Vicent Sanchis, Montserrat Roig i Raimon. Totes elles són entrevistes molt extenses i permeten copsar amb plenitud la varietat de tons de la veu de l'assagista de Sueca. Als anys 60, molt abans de ser un novel·lista reconegut i un sempitern aspirant al Nobel, Baltasar Porcel va guanyar una justa celebració com a entrevistador; un dels millors, sens dubte, que la premsa catalana ha tingut mai. Tot i que imita Josep Pla de molt a prop, la caracterització del paisatge de la Ribera i de la mateixa figura de Fuster que traça Porcel és extraordinària. En aquest Fuster nerviós, en exaltada ebullició intel·lectual, xerrant, judicant, discutint, recorrent el món amb el nas arrufat i «la mirada inquieta i insolent», com un ocell enrabiada, des de la taula de qualsevol cafeteria, Porcel demostra uns dots d'observador i de caricaturista intencionat dignes d'un mestre, capaç de perfilar un retrat colpidor i inoblidable amb uns pocs traços precisos.

Les entrevistes de Vicent Martí són, entre les que es van publicar en la premsa escrita, les que més s'acosten al dring natural de la conversa, no sempre fluida ni planera, com de fet són les converses reals. Ací penetrem fins a tal punt en la intimitat del diàleg, o de la discussió, que el lector, per moments, se sent una mica indiscret i tot. Les entrevistes de Martí voregen d'assolir aquella aspiració de tot entrevistador de veritat, que és atrapar i conservar per sempre la vida mateixa de la veu que el respon. Les de Montserrat Roig i de Raimon, fetes per a la televisió, tenen també aquesta frescor de l'expressió tal com ha sigut pronunciada, amb les vacil·lacions

i les seguretats del moment. L'entrevista de Vicent Sanchis, feta molt poc abans de morir Fuster, repassa amb profunditat els seus temes de sempre i les seues perplexitats últimes. Ens en dóna un compendi memorable. Però, en realitat, totes les entrevistes, de la primera a l'última, són instructives i, moltes, emocionants.

A través d'elles coneixem la seua vida, almenys tal com ell volia recordar-la, i quines van ser les etapes decisives del seu aprenentatge d'escriptor; sabem quins eren els seus llibres preferits, què opinava de la literatura catalana i universal, de les diverses ideologies i dels canvis polítics i socials de què va ser testimoni. Apreciem l'atenció constant amb què va seguir els avatars del seu país, el desencant que li va produir la transició, la seua reacció davant dels atemptats que va patir i també el compromís indefectible amb la seua llengua i la confiança inalterada en el poble valencià. Esbrinem què pensava de la seua pròpia obra i de la recepció que havia tingut, i també quina era per a ell la part que més comptava: «Els meus assaigs són la mena de literatura que m'agradaria fer sense interrupció (...) el públic prefereix els pamflets i els devocionaris.» Què hi farem. Fuster era un escèptic en un país de fervorosos.

Quant a l'escepticisme, ell mateix ens en dóna una definició precisa, parlant amb Montserrat Roig: l'escepticisme no és la descreença; «l'escepticisme és un mètode, és posar a prova les teues idees permanentment, i les idees dels altres, és una desconfiança inicial, però no per a abolir un principi de veritat, sinó per depurar-lo». Preguntat per quines eren, llavors, les seues creences, respon: «crec en la vida, en l'home, en el sentit clàssic del vell humanisme, és a dir, en la plenitud dels seus drets i llibertats».

Fuster ens parla també de la seua vida en el dia a dia: «Em passe les hores llegint i escrivint». Era veritat. Fuster ho llegia tot i va redactar milers i milers de planes. A casa tenia uns trenta-cinc mil llibres i, quan el graciós de torn preguntava si se'ls havia llegit tots, contestava: «Home, si només m'haguera llegit açò, no hauria pogut fer una sèrie de coses». A part de les aventures del pensament i la discussió, va descriure la seua com una vida bastant retirada, grisa i monòtona. S'alçava tard i es gitava també molt tard, eixia poc de casa, llegia i escrivia; de vegades venia algun amic i conversaven, en altres

ocasions escoltava música o veia algun film per la televisió. Li agradaven els compositors italians dels segles XVII i XVIII, Mozart i part de Beethoven, i el cinema europeu dels anys 50 i 60, Bergman, Antonioni, Visconti, etc. (en algun article fa també l'encomi del cinema americà clàssic, i de la gran Garbo). En els moments de relaxació, com un luxe privat, li agradava llegir novel·les policíiques. La seua va ser, sens dubte, una vida d'escriptor.

En un altre lloc, reconeix que li agrada de viure la sensualitat del bon menjar casolà, la música i la beguda «que alegra el cor de l'home», també el tabac. Més endavant, es defineix com a «bastant volenterós, una mica estoic, relativament desconfiat, o irònic, poc decidit en certs moments, nerviós, sentimental a estones, impertinent de vegades, liberal, o sigui, enraonat, curios de *omni re scibili*, amic dels meus amics, pacífic, tenaç», per acabar reconeixent que això d'autodefinir-se és difícil. A la pregunta del sentit de la seua obra, respon que no buscava adoctrinar, sinó que pretenia incitar a la reflexió. Fuster es va plantejar la literatura d'una forma que, desgraciadament, no sol ser gaire usual: com una qüestió d'honradesa i de coherència amb ell mateix i amb els seus lectors. I va lluitar per no defraudar-se:

«— Si em demanes de què puc penedir-me de la meua vida, et diré que no ho sé. Et diré que, de moment, estic content del que he fet: del que he escrit. No perquè sigui gran cosa, sobretot literàriament, sinó perquè respon a unes conviccions profundes i sostingudes, a través d'una evolució lògica. Tornaria a fer el que he fet, a dir el que he dit. Ara, amb l'experiència de l'edat, ho tornaria a fer i a dir amb més coneixement de causa, amb més habilitat, amb més obsessió... I amb més raó i amb més raons. Són les coses que es diuen quan un és vell i no renuncia al passat. Però són coses certes.»

I així ho va deixar dit, tal com escrivia: amb escepticisme, amb insolència, amb convenciment. Fuster, en aquestes entrevistes, entre la ironia i les conviccions de fons, ens va anar deixant el retrat complex, entranyable i profund d'un ésser humà sencer. Aquest llibre, per a alguns, serà una sorpresa. Per a molts, és un retrobament.

Postdata

El temps no para de passar —de fet, és el que passa—, i des de la primera edició d'aquest llibre han transcorregut ja 19 anys. Al meu modest parer, *De viva veu* és un llibre important, imprescindible per a tot aquell que s'interessa per l'obra i la figura de Joan Fuster. Ho era quan es va publicar per primera vegada i ho continua sent, encara més, ara. Gràcies a la infatigable laboriositat i el rigor exemplar d'Isidre Crespo, el que l'any 2003 ens ofería *De viva veu* era un recull *quasi* exhaustiu de les entrevistes que havia concedit Fuster al llarg de la vida. La faenada que això degué significar per al recol·lector i de vegades transcriptor i anotador dels textos a penes me la puc imaginar.

L'entrevista és un subgènere periodístic peculiar, que, quan hi ha sort, imita les formes de la conversa per a encobrir el que en realitat és un interrogatori. Fuster ho sabia, que al darrere hi ha aquest component una mica policial, o almenys pericial, de la conversa forçada, i de vegades advertia els seus interlocutors, d'entrada, amb un gest de recel distanciador. Això devia ser, en el fons, una estratègia més de la ironia, perquè, fins on jo sé, en la majoria dels casos, per mica de complicitat que establira amb l'entrevistador, els tractes es tramitaven amb una cordialitat ben acollidora i, al cap de poc, s'hi deixava anar de gust. És per això que algunes, moltes, entrevistes de Fuster sí que ens retornen alguna cosa d'allò que els altres llibres seus —els que va escriure ell— no ens poden reportar del tot, la seua veu.

Fuster era un gran conversador, un autèntic espectacle, i es creixia en l'intercanvi viu d'opinions i en el debat. Això, com els gestos i l'entonació de la veu, una entrevista escrita no ens ho pot preservar, però sí que ens preserva molt, a fi de comptes. Rellegint de nou aquestes entrevistes, jo he escoltat, ara i adés, Fuster parlant. Juntament amb *Converses filosòfiques*, amb Júlia Blasco, i *Converses inacabades*, amb Toni Mollà, el que *De viva veu* ens ofereix és un acostament únic, insubstituïble, a aquest fenomen intrínsecament evanescent, i brillantíssim, que va ser el Fuster oral, viu i en acció. Respecte als llibres, més monogràfics i no menys imprescindibles, de Blasco i Mollà, les entrevistes recollides amb tant d'afany per Isidre Crespo solen ser més superficials, algunes són merament anecdòtiques —al rebuf d'un premi o una efemèride—, mentre que unes altres,

sobretot quan els entrevistadors són amics o admiradors i saben amb qui parlen, aprofundeixen més, però totes juntes ens presenten un Fuster polièdric, que va canviant, com fem tots, de manera de pensar i de ser amb el pas dels anys.

De les primeres entrevistes, ocasionals i sovint de tràmit, quan el jove autor publica un llibre, amb aquell castellà tan engolat de la premsa de l'època, passem als intercanvis molt més seriosos i cenyits amb els primers espases del periodisme del moment —d'Antonio Figueruelo a Baltasar Porcel— que ja s'acaren amb un autor famós, i d'ací a les trobades amb entrevistadors que, inevitablement, han d'adoptar una actitud reverencial perquè saben que es troben amb un gran escriptor i, en tot cas, amb una personalitat, discutida sens dubte, però també sens dubte eminent. Entre els uns i els altres, el veiem créixer, el veiem madurar i el veiem envellir. Com ho és la vida, aquest és un retrat en moviment. No solament observem com evoluciona la seua figura, també com reflexiona ell, i cada vegada més, sobre aquesta evolució. És impressionant.

Aquesta segona edició del llibre ens ofereix 16 entrevistes més que la primera, que Isidre Crespo, que no descansa mai, ha anat trobant al llarg dels anys. Algunes són ocasionals; d'altres, en canvi, són extenses, valuoses i molt reveladores. El recopilador mateix comenta i avalua tot seguit aquestes noves incorporacions. El que diu és exacte i no cal repetir-ho. Només afegiré que el que ara tenim és un llibre més ric, més complex i complet encara que l'anterior. És un plaer llegir-lo.

Enric Sòria

Introducció a la segona edició

«Fuster no solia raonar sol, sempre estava maquinant en companyia. Passeu-me el mot: el seu cap era una tertúlia permanent.»
(I. Crespo)

La nostra segona edició

De tal manera això anava així, afegiríem ara, que ell mateix arribà a dir: «Tots els meus escrits són cartes al director». «Encara avui, quan ja no dispose de temps per a les expansions familiars, acostume de pensar els meus articles —els que publique...— com a sucedanis de ‘cartes’», deia Fuster en «El lector també escriu» (*La Vanguardia Española*, 8-VII-1973). O quan va definir la seua relació amb Josep Pla com «una conversa que va durar anys». Joan Fuster, un mestre del diàleg! Aquest esquema de situació comunicativa, òbviament, es palesa més clarament en les entrevistes. En tot cas, era la seua manera habitual d’expressar-se.

Subratllat això, vull manifestar la meua satisfacció per poder oferir la segona edició de *De viva veu*. I això per un doble motiu: un, pel fet de constatar que Fuster encara és viu —«la meua posteritat serà de paper», deia ell; la primera edició tardà ben poquet a exhaurir-se—; i l’altre: haver pogut enriquir aquesta segona edició amb més converses..., ni més ni menys que amb setze més. Algunes molt cenyides al seu poble, Sueca; una, d’estretament lligada —una mena d’antecedent immediat a una altra conversa: l’emesa per TVE en 1977—; una altra de

molt espontània (tot seguit de rebre el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 1975); la de Montserrat Roig —l'entrevistadora fusteriana més freqüent— (novembre de 1979), «Joan Fuster, el último racionalista», amb un apartat específic sobre Vicent Blasco Ibáñez, i alguna revelació sobre la comunicació familiar. Tot i que li havia confessat per carta (8-VII-1975) que «D'uns anys ençà porto una tàctica —calculada— de 'retracció'. Es tracta d'evitar jurats, juntes, firmes, pròlegs, conferències, entrevistes i tot això. Jo sóc ja molt 'vellet', ja ho saps, i, a part de guanyar-me la vida, m'agradaria d'escriure encara un parell de llibres una mica útils, abans de morir-me.» A Isabel-Clara Simó (1975) també li havia deixat dit: «ja sóc massa vell per a ser marxista». Es veu que, al remat, sí que tenia ganes de parlar.

També hi ha la —millor dit, les— que va mantenir durant dos anys amb Júlia Blasco i el seu germà Josep Lluís —*Converses filosòfiques*—; naturalment només n'ofereix un fragment... I algunes, de més allunyades en el temps, però localitzades fa poc, com la de Lázaro Carreter —«Literatura y educación»—, o la participació de Joan Fuster en el programa de RTVE a Barcelona «Vostè pregunta», ben rica en temes, i amb incisos de vida personal. Dit a la manera fusteriana: «minucias autobiogràfiques que no interesen al lector»¹. A més de ser especial pel nombre d'entrevistadors: de Catalunya, del País Valencià, de les Illes; mestresses de casa, un advocat, un mecànic, un assistent de vol, dos estudiants de COU...

Voldríem parar esment en la titulada «Creo que he vivido mucho»; Fuster hi reitera el sentiment de vellesa que ja feia temps que experimentava, tant que alguns han arribat a pensar si no devia ser un recurs retòric. El ben cert és que, en aquest moment, a la vora de fer setanta anys, confessa «que he vivido mucho». Ja havia manifestat *dotze anys* abans a J. M. Puyal (1980) que tenia «cinquanta mil anys» —en realitat, només cinquanta-vuit!—; dues proves més de com i quant de temps visqué sentint-se «vell». A més, a J. R. Lluch (1992) li diu que

¹ J. Fuster: «Vivir en un pueblo, 'qué suerte!'», *La Vanguardia* (19-IX-71). Vegeu també Isidre Crespo: «Fuster i el jo, un estudi dels seus articles de premsa. Les 'minúcies autobiogràfiques de Fuster'», a *Memòria i literatura. La construcció del subjecte femení. Periodisme i autobiografia*, Denes, Paiporta:2022, pp. 233-244.

«simplemente es que el corazón no aguanta como antes»; tant era així que al cap de quaranta dies va faltar.

Finalment, destacaríem la concedida a Lilian Goligorsky, de la revista *JANO. Medicina y humanidades*, en la qual Fuster va publicar articles entre els anys 1977 i 1984². «Me gustaría que me dejasen morir tranquilamente o que incluso me ayudasen a morir»; així, directament, s'expressa. Aquesta conversa segurament és la més «monotemàtica»: va tota al voltant del món de la medicina, un apartat «científic» freqüent en els articles de la revista. Així mateix, deixa anar més d'una confessió personal.

Plataformes noves —revistes, diaris—, com ara *Canigó*, *La Calle*, *Ozono*, *Triunfo*, *La voz de los trabajadores*. *JANO*, un *Semanario Local*... I, algunes ja conegudes, noves converses. N'hi ha de reincidents. En fi, més interlocutors, més temes de conversa, dit breument: un Fuster més polièdric, més ric.

No sé si ara gosaríem afirmar que hi siguen «totes» les entrevistes —unes quantes més que en l'edició anterior, de ben segur; però, en vista del que ens ha succeït..., millor serà continuar buscant, per si de cas.

Ara, amb més camp de visió, tenim l'oportunitat de repassar més Fuster. Unes quantes de les noves converses estan situades en els anys en què abans n'hi havia poques, posem per cas, entre els anys 1974-1977 i 1979-1982. Tota una trajectòria vital farcida de fets, de raons i de paraules: de *confessions*. Des d'un Fuster jove —trenta anys—, passant pel Fuster cansat de viure, fins al Fuster amb gairebé setanta —«massa anys», en deia ell— a punt de complir. No debades, en aquesta nova versió, trobareu algunes d'aquestes confidències més «íntimes»; quan Joan Fuster no té problemes per afirmar que les «ganes de viure»³ no eren les d'abans —tot recordant el seu famós «Epitafi» del *Diccionario per a ociosos* (1964)— fins a reconèixer davant de J. R. Lluch: «Creo que he vivido mucho tiempo» (1992). Tot ben dit i redit, en més moments, i amb major nombre d'interlocutors: en periòdics, en ràdios i en més d'un programa de televisió.

Arriba el moment dels agraïments: per col·laboració en la recerca de les entrevistes incorporades en aquesta edició, com

² Enric Sòria, que prologa el primer volum de *Discordances* (Bromera, Alzira:2010), explica aquesta etapa de col·laboració periodística de Fuster.

³ En l'entrevista de J. M. Puyal diu «en els cinquanta mil anys que tinc», i també «ganes de viure? ni tinc ni deixo de tenir».

ara la de la Vila Joiosa, amagada aleshores, i ara ja al nostre abast, detall de Manuel Joan i Arinyó, qui me l'havia descoberta. Amics «anònims» que sí que a gosades que n'han *parlat*, o estudiosos que m'han facilitat fragments dels seus treballs, com ara Júlia Blasco, qui va parlar tant amb Fuster que acabà fent-ne un llibre que no té pèrdua: *Converses filosòfiques* (2002).

A través d'elles —dèiem en la primera edició, i ara ho reitem— tenim ocasió de conèixer més i millor la vida del nostre entrevistat, costums, gustos, esperances i projectes: llegir, escriure, escoltar música, conversar amb amics. Bé, i alguna cosa més: també els entrebancs que la vida —és una manera de parlar— li anava posant i com s'apanyava per superar-los.

Joan Fuster. De viva veu (2022), una manera agradable i profitosa d'acostar-nos a l'home que aquest any n'hauria fet els cent. Si «escriure és una forma de parlar amb algú», com reiterava Fuster, llegir deu ser conversar amb l'escriptor, tant fa si assentint o discrepant. Aquest *De viva veu* és una invitació constant. Dit a la nostra manera, si «els escrits fusterians són una taula redona moderada pel mateix Fuster», és ara un moment indicat per sumar-nos-hi.

Isidre Crespo
Riola, 14 de gener de 2022